

Володимир БУЛАЧЕК

ВЗАЄМИНИ Ю. РОМАНЧУКА І МОСКВОФІЛІВ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1890-х рр.

Декларація Ю. Романчука в Галицькому сеймі 1890 р. була продиктована раціональним розрахунком, а саме гарантіями намісника сприяти реалізації низки жадань “Народної Ради”. Вона спричинила офіційне визнання короною (вперше) і польським політичним табором (остаточно) ідеї окремішності й соборності української нації, що було істотним досягненням українського національного руху взагалі. Загальноукраїнський підтекст мали такі поступки на користь народовців: впровадження фонетичного правопису в систему державної освіти та адміністрування, відкриття кафедри історії України у Львівському університеті, реформа Наукового товариства імені Шевченка, поява українського додатку до урядової “Gazet-и Lwowsk-oj” “Народна часопись”. Істотне значення мало також відкриття української гімназії в Коломиї й урядові санкції на діяльність національної страхової компанії “Дністер” і спортивного товариства “Сокіл”.

Мета даної статті – аналіз діяльності Ю. Романчука та москвофілів у першій половині 1890-х рр. Дана проблема є малодослідженою. У сучасній вітчизняній історіографії, зокрема в працях О. Аркуші, М. Мудрого, І. Чорновола, постать Ю. Романчука розглядалася в контексті характеристики політики “нової ери”, парламентської діяльності українських партій у другій половині XIX – на початку XX ст.

Джерельною базою даного дослідження є неопубліковані матеріали Центрального державного історичного архіву України м. Львова (далі – ЦДІАУЛ), опубліковані документи і матеріали, матеріали тогочасної періодичної преси¹.

Угода народовців з “Польським колом” поглибила суперечності між народовцями й москвофілами, зламала гегемонію москвофілів в українському національному русі й похитнула їхні позиції у Відні. “Хто: чи декан чи професор, – говорив в сеймових кулуарах граф С. Бадені Т. Окуневському, – матиме сміливість виступити з клубу, коли тут оголошується вірність династії і католицькій церкві?”² Згодом М. Антоневиц стверджував, що “нова ера” “была для общерусского дела тяжелым ударом, но которая, собственно, причинилась к усилению народовецкой партии, одалживающей свое нынешнее положение именно “новой эре”³. В іншій своїй брошурі він писав: “Следует отметить, что после “новой эры” антирусское движение сильно развилось, число отъявленных врагов “кацапни” заметно умножилось. Пропасть между нами и украинофилами делалась все глубже и глубже. Но ведь это и было целью “новой эры”⁴.

Тож у таборі москвофілів панував розпач, проте вони швидко оговталися і невдовзі висунули народовцям звинувачення в національному розколі, підкріплене їхніми давніми аргументами про те, що “український сепаратизм” – це “польська

інтрига”. Вістря їхньої пропаганди звернулося передовсім проти Ю. Романчука особисто. Якщо протягом 1883–1890 рр. Ю. Романчук символізував в уяві сучасників національну єдність, то під час “нової ери” в уяві москвофілів – національну зраду. Москвофільська пропаганда невдовзі дала результати. Наприкінці грудня Ю. Романчук отримав вотум недовір’я від виборців Калуського повіту⁵.

Боротьбу москвофілів з “ною ерою” несподівано підтримала Русько-Українська радикальна партія (далі – РУРП). Верхівка партії – М. Драгоманов, М. Павлик, І. Франко – вважали, що для народовців є природним союз з польською лівицею і критикували угоду з позицій класової боротьби⁶. За словами В’ячеслава Будзиновського, “коли Драгоманов “нову еру” поборював, то не за національну зраду, але за те, що замість зробити угоду з польськими атеїстами і польським “робучим людом”, “новоеристи” погодилися з побожними католиками і з аристократією”⁷.

Проте Ю. Романчук від самого початку розглядав угоду з польськими консерваторами як тимчасову, а після реалізації обіцянок намісника знову мав намір повернутися до звичнішої для себе ролі опозиціонера. До того ж він так і не звільнився від сентиментів до ідеалу “общеруськості”. “Його програмовість – це згода, консолідація, компроміс, – писав перший біограф Ю. Романчука Федь Федорців. – Хто знає, чи в хвилях романтично-патріотичних настроїв не мріяв він, так сказати б, про універсальну партію для всіх українців, про той ідеал старих або постарілих людей, як Габсбурги про універсальну монархію”⁸.

У парламенті між Ю. Романчуком та К. Телішевським склалися дружні відносини. Наприкінці 1891 р. М. Павлик видав брошуру “Прибудь розум – щастя буде! Розмова русина з Турчанського повіту з послом Константином Телішевським в справі угоди”. Брошура мала форму інтерв’ю. К. Телішевський розповів М. Павликові, що йдучи на угоду з урядом, він насправді мав намір консолідувати галицьких русинів в одну партію. “Я отже думав, – говорив К. Телішевський, – що коли система, всім нам ворожа, зміниться, то повстане одне велике сторонництво, і поставивши одну велику програму, най би й консервативну, але політичну, піпхне справу народу руського наперед, бо введе його в фазу дійсного життя політичного, а не каже йому снути марева чи то на темат одної великої матушки Росії, чи на темат неактуального досі – прошу уважати – політично досі через провідників неясно неактуально поставленого питання про самостійність України-Руси”. Але, оскільки “нова ера” не сприяла консолідації галицько-руських політиків, а навпаки, їхньому розмежуванню, то він вважає її невдалою акцією. До того ж єдина поступка русинам за весь 1891 р. – це вибори. На запитання ж, чи можна очікувати від уряду виконання інших обіцянок, він відповів, що скоріше “ні”, ніж “так”. К. Телішевський висловився за “ігнорування чужих нашому народові ідеї панросійської, панукраїнської і всякі інші того рода народові незрозумілих ідей комуністичних” і закликав провести консолідаційний з’їзд з москвофілами⁹.

Під час скандалу, який спричинила ця брошура в таборі народовців, К. Телішевський не зрікся своїх переконань (“Діло” навіть заперечувало його причетність до неї) і поступово відійшов від політики¹⁰.

Ця брошура М. Павлика підтвердила живучість давнього ідеалу консолідації з москвофілами, до чого схилився й найближчий політичний приятель К. Телішевського Ю. Романчук. Все ж варто зауважити, що інформації про його особисте ставлення до

думок К. Телішевського виявити не вдалося. Ймовірно, він знав про його політичні плани і частково їх підтримував, але вважав перехід в опозицію можливим лише тоді, коли уряд виконає взяті зобов'язання перед народовцями.

Відомо, що на переконання Ю. Романчука істотно вплинула позиція Б. Дідицького. Посилаючись на неопубліковані спогади О. Барвінського, І. Чорновол стверджує, що Ю. Романчук відновив свої контакти з Б. Дідицьким наприкінці 1892 р. Проте збережені листи Б. Дідицького до Ю. Романчука не підтвердили цієї інформації. Листування засвідчує повагу ідеолога москвофільства до Ю. Романчука, але водночас й істотні духовні протиріччя¹¹.

Восени 1892 р. відбувся розкол у “Руському клубі” Галицького сейму. Під час засідання 23 вересня Ю. Романчук запропонував зберегти єдність клубу за умови виключення з нього М. Антоневича й Д. Кулачковського. У відповідь москвофіли вийшли з його складу. Крім Ю. Романчука, у клубі залишилися Йосиф Гурик, Теофіл Окуневський, Константин Охримович, Дам'ян Савчак, М. Січинський, К. Телішевський. Поза ним опинилися: М. Антоневич, Олекса Барабаш, Ксенофонт Гаморак, Микола Герасимович, Михайло Король, Діонісій Кулачковський, Лонгин Рожанковський, Іван Сірко. К. Гаморак невдовзі перейшов до клубу на чолі з Ю. Романчуком. У 1894 р. москвофіли створили власний сеймовий клуб під керівництвом Л. Рожанковського¹².

Все ж, лише урядова криза 1893 р., урядовий законопроект про реформу виборчої системи до австрійського парламенту й підтримка лідера молодочехів Й. Кайця спонукали Ю. Романчука змінити тактику. Втім, зміну курсу народовців започаткував не Ю. Романчук, а адвокат зі Стрия Євген Олесницький. Саме він восени 1893 р. започаткував хвилю протестів, які поховали політику “нової ери”¹³. За винятком Є. Олесницького, народовці не брали участі в організованій радикалами, передусім М. Павликом, нараді представників українських партій 2 лютого 1894 р. Ймовірно, Ю. Романчук не бажав віддавати ініціативу радикалам¹⁴.

Невдовзі в кулуарах Сейму Ю. Романчук запропонував москвофілам повернутися до “Руського клубу”, на що вони не погодилися, проте підтримали його ідею провести з'їзд “мужів довір'я” галицько-українських партій 19 березня 1894 р.¹⁵

Із 300 запрошених на з'їзд з'явилося менше половини. Збори бойкотувала митрополича консисторія, а також українські громадські організації великих міст, передусім Станиславова й Тернополя. Внаслідок майже одностайного засудження “нової ери” “мужі довір'я” перейшли до обговорення укладених Ю. Романчуком умов декларації угоди. О. Барвінський і А. Вахнянин демонстративно покинули з'їзд. Москвофіли були невдоволені першим пунктом декларації національної єдності, який у версії Ю. Романчука виглядав так: “Стоїмо на основі національної програми Головної Ради Руської з 1848 р. і хочемо, щоби наш нарід розвивався як самостійний нарід славянський, остаючись при вірі і обряді своїх батьків, вірний австрійській державі і цісареві”. Д. Кулачковський запропонував свою версію: “Стоїмо на основі національній і хочемо даліше на ній розвиватися як політично самостійний в Австрії народ славянський, остаючись при вірі і обряді своїх батьків, вірний австрійській державі і цісареві”. Жодна сторона не бажала поступитися, ситуація ставала абсурдною. Тоді І. Франко запропонував зняти цей текст і розпочати декларацію національної єдності словами “Ми, русини галицькі”. Зал спочатку відреагував

сміхом, але поступово почав схилитися до Франкової версії. Ю. Романчук заявив, що не уявляє собі тексту декларації без означення національної ідентичності. Врешті учасники розійшлися, обравши погоджувальну комісію в складі трьох авторів запропонованих текстів та ще п'яти осіб¹⁶.

Невдовзі М. Грушевський вручив Ю. Романчукові листа за підписом 24 членів київської “Старої Громади” з протестом. “Заходи про солідарність з москвофільською партією, – писали кияни, – ми признаємо за річ абсолютно шкідливу і для української народовської партії компрометливу, бо такі компроміси з напрямком, що негує основну ідею нашої національності й пильнує шкодити розвитку її як по Україні Австрійській, так і Російській, не можуть дати ніякої користі для української справи, тільки вносять непевність в програму діяльності української народовської партії й позбавляють віри до неї. Такі компроміси ми признаємо тільки за пролонгацію існування москвофільської партії (чи ба не партії, а болячки на українсько-руській землі), що не має під собою ніякого ґрунту в громаді (бо який ґрунт може мати в нації негация свого існування?) ...Щодо поступовання на самім з'їзді, ми признаємо, що заступники української народної партії поступили дуже нетактовно, порушивши питання про те, що таке суть русини галицькі й не зазначивши ясно відрубности українсько-руського народу. Вже саме порушування сего питання єсть фактом дивним: яка національна партія, без власного легковаження, поставить до наради питання, чи існує її національність (в Галичині се личило хіба перед 1834 р.!), не порішивши ж сего питання, проводирим згаданого з'їзду поставили в дуже чудне й ніякове становисько й себе й нас.”¹⁷

Погоджувальна комісія узгодила такий текст: “Стоїмо на ґрунті малоруської національності і хочемо дальше на ній розвиватися свобідно як рівноправний в Австрії народ, остаючись при своїй вірі і обряді, вірний австрійській державі і цісареві”. Проте на цьому ґрунті виникли суперечності між М. Павликом і І. Франком. М. Павлика на з'їзд 19 березня не запросили. Формально М. Павлика та інших провідників радикалів не влаштували як особливий наголос на націоналізмі, так і пропозиція обрати надпартійний орган. Як писав він І. Франкові: “коаліція, не фузія, програма політично-соціальна без етнографії і конфесії”. І. Франко ж доводив, що за інших умов сконсолідувати галицьких русинів не вдається. Внаслідок наполягань М. Павлика, І. Франко вийшов зі складу погоджувальної комісії, а водночас подав у відставку з посади голови коломийської радикальної організації “Народна Воля”¹⁸. Після виходу І. Франка погоджувальна комісія не зібралася жодного разу. Тому консолідаційний з'їзд, запланований на 15 травня 1894 р., не відбувся¹⁹.

Народовці формально утримували єдність до травневих зборів “Народної Ради”, які істотно більшістю голосів (близько 4/5) засудили тактику О. Барвінського й підтримали Ю. Романчука. З'їзд схвалив резолюцію Є. Олесницького “про політику принципіальну, основану на борбі за свободи конституційні, хосенною і відповідною для руського народу”. Слова делегата народовців Станислава Крилошанина Івана Гробельського, що “принципіально” є лише та політика, яка полягає на принципі самостійності та соборності української нації, більшість не підтримала. Запропоновану ним резолюцію про схвалення тактики О. Барвінського й А. Вахнянина та вимогою до Ю. Романчука залишитися в складі “Руського клубу” австрійського парламенту, до голосування не допустили в зв'язку зі схваленням

тексту Є. Олесницького. Наприкінці з'їзду Ю. Романчука обрано президентом “Народної Ради”²⁰.

Таким чином, політика “нової ери” була істотним кроком у політичній біографії Ю. Романчука. Акт доручення проголошення угоди з “Польським колом” саме йому не лише свідчив про авторитет серед народівців, а й сприяв його зростанню. Ю. Романчука обрали до австрійського парламенту та до його бюджетної комісії (основної), відтак він отримав шанс проявити себе на найвищому політичному форумі Австро-Угорської монархії. Виступи Президента “Руського клубу” слухали не лише в палаті депутатів, а й у міністерських кабінетах, його думку брало до уваги “Польське коло”, провідники молодочеської опозиції, багатомовна преса імперії Габсбургів постійно згадувала його ім'я. Прикметно, що під час “нової ери” москвофіли називали народівців “романчукістами”. Тому обрання Ю. Романчука на посаду президента “Народної Ради” у 1894 р. було закономірним наслідком його особистого політичного успіху, незважаючи на те, що сам Ю. Романчук оцінив тоді започатковану ним 1890 р. акцію як невдалу.

Однак переконання Ю. Романчука, які склалися впродовж 1860-х рр. під впливом москвофілів, передусім Б. Дідицького, підживлювали його симпатії до ідеї “общеруської єдності” й під час “нової ери”. Тактика Ю. Романчука протягом 1890-х рр. була передбачуваною: дочекатися реалізації обіцянок намісника, а згодом повернутися до звичної опозиції. Перехід в опозицію прискорила урядова криза й проєкт виборчої реформи австрійського парламенту. Сподіваючись на істотне збільшення українських мандатів, президент “Руського клубу” вирішив прийняти запрошення молодочехів увійти до очолюваної ними опозиції. Тому Ю. Романчук відкинув пропозицію О. Барвінського продовжити курс “нової ери”, спробувавши відновити зруйнований 1890 р. ним же “общеруський союз” з москвофілами. Ю. Романчук намагався здійснити цей задум наступні п'ять років, поки 1899 р. не підтримав проєкт Української національно-демократичної партії.

¹ *Аркуша О.* Парламентська традиція галицьких українців у другій половині XIX на початку XX ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 6. – Львів, 2000. – С. 68–90; *Мудрий М.* Ідейні витоки ЗУНР: національні та політичні орієнтації галицьких українців у XIX – на початку XX ст. // Там само. – С. 96–109; *Чорновол І.* Українсько-польські стосунки в 80-х рр. XIX ст. Початки “нової ери” // Україна в минулому. – Вип. 9. – Київ; Львів, 1996. – С. 53–62.

² *Чорновол І.* Польсько-українська угода 1890–1894 рр. – С. 182.

³ *Антоневич Н.* Наше нынешнее положение. Эпизоды из новейшей истории. – Львов, 1907. – С. 19.

⁴ *Антоневич Н.* Письма к землякам и открытое письмо б. депутата к интеллигентнейшим гг. депутатам Галицкого сейма. – Львов, 1910. – С. 28.

⁵ *Червоная Русь.* – 1890. – № 279.

⁶ *Драгоманов М.* Неполітична політика // Народ. – 1890. – Ч. 24. – С. 373–376.

⁷ *Будзиновський В.* Ішли діди на муки. Введення в історію України. – Львів, 1925. – С. 32.

⁸ *Магніт Б. (Федорців Ф.).* Сучасні українські політики. Півсонний маєстат (Спроба характеристики посла проф. Юліана Романчука) // Шляхи. – 1917. – Січень–лютий. – С. 110–111.

⁹ *Прибудь розум – щастя буде!* Розмова русина з Турчанського повіту з послом Константином Телішевським в справі угоди. Видав М. Павлик. – Львів, 1891.

¹⁰ *Нерозвага чи що гірше?* // Діло. – 1891. – С. 277–278; *Віче в Турці* // Народна часопись. – 1891. – С. 289.

- ¹¹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 1–10.
- ¹² *Чорновол І.* Українська фракція Галицького крайового сейму... – С. 207–208.
- ¹³ *Олесницький Є.* Сторінки з мого життя. II частина (1830–1837). – Львів, 1835. – С. 36.
- ¹⁴ *П[авлик] М., Ф[ранко] І.* Два з'їзди // Народ. – 1834. – № 5. – С. 69–71.
- ¹⁵ Переписка Михайла Драгоманова з д-ром Теофілем Окуневським... – С. 231–232.
- ¹⁶ З'їзд мужів довір'я // Діло. – 1834. – Ч. 54–55.
- ¹⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1–2; *Чорновол І.* Між археологією та політикою. Володимир Антонович і польське суспільство (до 170-річчя від дня народження) // Молода нація. – 2004. – № 3. – С. 173–174.
- ¹⁸ Листування І. Франка і М. Драгоманова... – С. 451–467.
- ¹⁹ *Романчук Ю.* Одверте письмо в отвіт многим // Діло. – 1834. – Ч. 158.
- ²⁰ Загальні збори “Народної ради” // Діло. – 1834. – Ч. 89–90.